Міжрегіональна Академія управління персоналом
Міжнародна Кадрова Академія
Конфедерація недержавних вищих закладів освіти України
Українсько-Азербайджанський інститут
соціальних наук і самоврядування Г. А. Алієва
Духовно-просвітницький Центр імені Святих Апостолів
ГО “Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління”

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА І ЦЕРКВА: ФІЛОСОФСЬКІ, ТЕОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СПІВПРАЦІ В ІНТЕРЕСАХ ЛЮДИНИ

Матеріали науково-практичної конференції
м. Київ, МАУП, 19 травня 2016 р.

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2016

Редакційна колегія: *М. Н. Курко* (голова), д-р юрид. наук, проф.
М. Ф. Головатий (заступник голови), д-р політ. наук, проф.
В. М. Воронін (відповідальний редактор), д-р іст. наук
І. П. Бідзюра, д-р політ. наук, проф.
М. Л. Головко, д-р іст. наук, проф.
В. І. Литвиненко, д-р. юрид. наук, доц.
Ю. О. Мєлков, д-р філос. наук
Діонісій Мартишин, прот., д-р богосл. наук
Н. Б. Отрешко, д-р соціол. наук, проф.
Є. О. Романенко, д-р наук з держ. упр., доц.
Ю. П. Сурмін, д-р соціол. наук, проф.

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 5 від 25.05.16)

Матеріали подано в авторській редакції.
Відповідальність за зміст та орфографію матеріалів несуть автори.

Українська держава і Церква: філософські, теологічні та практичні аспекти співпраці в інтересах людини: Матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, МАУП, 19 трав. 2016 р. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2016. — 240 с.

У пропонованому збірнику подано статті та тези учасників науково-практичної конференції, що охоплюють широку проблематику ролі Церкви у сучасній Україні та перспективи розвитку державно-церковних відносин.

Для науковців, громадсько-політичних діячів, студентів, а також усіх, хто цікавиться питаннями державно-церковних відносин.

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2016
© ДП "Видавничий дім "Персонал", 2016

Бисенбаев Ф. К.
Феномен веры как предмет межрелигиозного диалога 125

Бочков П. В.
Краткий обзор новейших разделений в среде реформаторских неканонических юрисдикций в Украине..... 133

прот. Димитрій Гарчук
Катехізація та просвітництво в думках Блаженнішого Митрополита Володимира як фактор культурного збагачення українського суспільства..... 139

Гордієнко М. Г.
Церква перед викликами політичного екстремізму 145

Дікарєв О. І.
Еліта у лабіринті саду божественних пісень: до 500-річчя Іероніма Босха 153

Ковальчук А. Ю.
Конституційно-правові засади забезпечення духовної безпеки України 158

Костюк Т. О.
Політико-правові аспекти встановлення ефективної взаємодії держави, церкви і громадянського суспільства в Україні 161

Кущ Н. В.
Церква як ціннісний орієнтир людини (на прикладі роману "Собор" Олеся Гончара) 166

Медвідь Ф. М.
"Слово про Закон і Благодать" Митрополита Іларіона як визначна пам'ятка християнської думки 169

Нич Т. В.
Християнство і питання нації у релігійно-філософській концепції прот. С. Булгакова..... 188

Пальм Н. Д.
Религиоведение в системе гуманитарного образования украинского государства: проблемы и решения..... 192

Паращевін М. А.
Взаємодія релігійних організацій та держави: очікування і реальність..... 198

Табаков В. З.
Великоболгарские корни украинской христианской государственности 201

Утвенко В. В.
Роль держави в матеріальному забезпеченні православної церкви в Гетьманщині в другій половині XVII ст. 208

Чиркова О. А.
Боротьба за православну Церкву в Україні на межі XVI–XVII століть..... 211

Якухно І. І.
Науково-методологічні та теологічні аспекти співпраці держави і церкви у сфері освіти..... 218

Кобржицький В. В.
Північноамериканський досвід підготовки менеджерів з туризму з урахуванням релігійного чинника (проекція на українські реалії) 226

Петряєв О. С.
Свобода віросповідання перед лицем загроз та викликів ісламізації Європи..... 232

Кметик С. В.
Інноваційний аспект сучасної освіти як фактор суттєвого вдосконалення духовного розвитку особистості..... 236

О. І. ДІКАРЄВ
канд. політ. наук, доц., УАІМВЛ МАУП

ЕЛІТА У ЛАБІРИНТІ САДУ БОЖЕСТВЕННИХ ПІСЕНЬ: ДО 500-РІЧЧЯ ІЄРОНІМА БОСХА

Навіть поверховий аналіз наукової рефлексії свідчить, що гуманізм є чи не найвпливовішою світоглядною ідеєю останніх п'яти століть європейської історії. Його культурна значущість настільки велика і визначальна, що поняття гуманізму стало застосовним до різноманітних епох і культур, які далеко відстоять від європейського модерну — достеменного ґрунту ідеї гуманізму. Як свідчить вчений Кремінь [5], в цьому широковживаному значенні, інколи занадто, гуманізм ототожнюється з загальною ідеєю людинолюбства. Дії, цінності, світоглядні позиції, в яких наявна сумірність із людською істотою та піклування про неї, отримують титул гуманних. Однак таким чином зрозумілий дух гуманності, тотожний інтенції людинолюбства, необхідно відрізняти від більш строгого поняття гуманізму. Гуманізм містить у собі особливу версію людини, вперше обґрунтовану й обстоювану ренесансними гуманістами. Це розуміння людини постає на ґрунті модерної секуляризації дійсності, яка передбачала денонсацію всіх сакрально визначених сенсів середньовічної картини світу. Визначальними ознаками гуманістично осягнутого феномену людського стали: універсальність людини, її конституювання в режимі самовизначення, свобода як топос і засновок її буття. Невід'ємною ознакою гуманістичної версії людини є корелятивна щодо неї картина світу, основу якої становить натуралістична редукція сущого до суто природного порядку речей. Безумовно, подальший історичний розвиток певним чином трансформував цю редукцію і вніс до неї деякі застереження. Однак у будь-якому випадку гуманістична версія людини можлива лише там (у тій світоглядній системі координат), де дійсність артикульована таким чином, що уможливлює універсальність і свободу людини [5].

Ми вважаємо, що, не зважаючи на тиск часу та обстави, людина має зберегти духовність, що слугуватиме світлом для еліти на шляху у лабіринті епох до саду гуманізму.

Нині, в 2016 р. світова спільнота, еліта звертається до пам'яті та творчості Ієроніма Босха — людини, яка сприймала особисте та соціальне в контексті тріади "Бог" – "Душа" – "Подорож". Як писав один з відомих дослідників Босха Г. І. Фомін, що тема подорожі отримує особливий резонанс на перетині двох великих часів європейської культури: Середньовіччя та Ренесансу у творчих мандрах в безперервній, проте вже готовій до розчеплення ланці [2, с. 29]. Ще "сучасники Босха вбачали в його творах "дидактичну релігійну

проповідь" й "моралізуючу сатиру" (а ці жанри в повній мірі відображені й в "Лабіринті" Коменського), Г. І. Фомін приходить до висновку: "Всю творчість Босха в певній мірі можливо розглядати як грандіозний морально-етичний трактат" [2, с. 51, 122].

Тут виникає новий творчий резонанс. Це паралель з творами Яна Амоса Коменського. Як й персонажі Босха, герої "Лабіринту світла" "знаходяться в гонитві за земними насолодами" [2, с. 123]. Картина Босха "Віз сіна" нагадує про фламандське прислів'я "Світ — стіг сіна, від якого кожний прагне вирвати побільше". Картини Босха містять багато образів й ситуацій, що нагадують сюжет "Лабіринту світла". "Лабіринт світла" Коменського — лабіринт вулиць міста, де "божий закон не діє, в світ входить хаос" [6, с. 46]. Ці слова підходять до міста, в якому Мандрівник Коменського перебуває разом з Всезнаючим й Брехнею, змальованого й в "місті", Босха. Якщо земний рай Босх зображає як сад, то Пекло він представляє у вигляді міста. В такому місті "кожний — Коваль власної смерті" [3]. Це прислів'я декілька раз повторюється в тексті "Лабіринту світу". А сад виступає новим резонансом часів з "садом божественних пісень" Г. Сковороди.

У Босха, як і в "Лабіринті" Коменського, "світ — міраж, повний масок. Люди знімають маски й перетворюються на демонів" [1, с 24]. Розглядаючи людей, Коменський в "Лабиринті світла" "помітив, що кожний, знаходячись в натовпі серед інших, носить маску на обличчі, а коли відходить вбік, де був самотній чи між рівними собі, знімав її, а збираючись знову йти в натовп, знову надівав" [3, с. 24]. Надзвичайно популярним читанням в кінці XV ст. – в "кінці часів" — "стає "Откровеніє Св. Іоанна" (Апокаліпсис), "Божественна комедія" Данте також написане в середині XII ст. "Видіння Тундгала", книга, яку від особи ірландського короля Тундгала розповідається про його посмертну подорож по сферам Пекла. У 1484 р. видання цієї книги було здійснено в Хертогенбосі [7], де проживав Босх. Маска — центральний образ його малюнку, присвяченого "Видіння Тундгала".

Символ "Раю серця" — руїни каплиці на картині Босха "Спокуса св. Антонія". "Біля її стін — чарівники й чудовиська, однак всередині, поряд з розп'яттям горить невгасима лампада. Віра — спасіння от будь-якої мани" [1, с. 24]. Образи цієї картини в повній мірі відображають протилежності двох світів з твору Коменського — лабіринту світла та раю серця. Людина, що мандрує світом, у Босха, як і в Коменського, знаходить спокій в "Раю серця". В самому кінці XVI ст. іспанський монах Хосе де Сикуенса писав про Босха: "різниця між стилем цієї людини та інших художників полягає в тому, що інші намагаються, наскільки це можливо, писати людину, як вона виглядає зовні, а Босх має мужність писати його таким, яким він є зсередини" [7].

Одним з відомих творів Босха є "Корабель дурнів". В християнській алегорії корабель асоціюється з вірою, яка допомагає людині в паломництві по світу земного життя до небесних воріт. Однак тут виникає й нова конотація. В частині IX "Лабіринту світла Коменський описує поведінку екіпажу та пасажирів під час шторму. Майже всі не слухали команд спасіння, а були

зайнятті собою. "Творчість Босха, — пише Т. Коплстоун, — релігійне по почуттям й наповнене таємною символікою" [4]. При цьому Босх намагається наблизити євангельські події до сучасників, допомогти відчути себе причетними до священної історії" [1, с. 6]. Одним з таких євангельських символів виступає причта про блудного сина.

В жанровій сцені показується символічна картина земного життя — мандри по лабіринту світу. На картині Босха блудний син ще продовжує свої гріховні пригоди. Пізніше, коли повернення "Блудного сина" в неперевершеному сюжеті буде зображено Рембрандтом, другом та сучасником Коменского, то і тоді існуватиме внутрішня єдність із другою частиною "Лабіринту" — "Раю серця".

В творчості Босха, на погляд вченої С. М. Марчукової [7], найбільш відповідний сюжету "Рая серця" є "Молитва святого Ієроніма". Ієронім лежить обнімаючи розпяття. Його оточують символи гріховних видінь. Однак вони не одволікають уваги Ієроніма від божественного. Прекрасний озерний пейзаж символізує душевний покій та гармонію "Раю серця". Картина не випадково написано із захопленням. Художник носив ім'я цього святого, тобто знаходився під його особливим впливом.

Вже через рік після смерті Босха період очікування кінця світу зміниться Реформацією. Ще через три роки буде створено зовсім інше зображення св. Ієроніма, на якому, відклавши книгу, він замислюється над таємницями Всесвіту. В контрасті цих образів — контраст двох епох. Е через сто років Коменський напише свій "Лабіринт світла". Однак, для нього, як й для Босха, "людина ще не є мірою всіх речей. Людина для них, швидше, слабе створіння, яке під впливом пережитих постійних спокус, не встигає здійснити подорож на шляху духовного спасіння на Землі, де сили добра та зла ведуть між собою боротьбу за верховенство... В такому світі, де переважає песимістичний погляд на людське існування, віра в людину прокладає собі шлях пізніше" [6, с. 4].

Передчуття грози об'єднує творчість Босха та Коменського. Вони очікують останні часи. До кожного з них можливо віднести слова сучасного біографа Босха: "Після довгого періоду формування й еволюції нового, світський світогляд, європейська культура як би відступає назад, але тільки для того щоб розігнатися для грандіозного стрибка в якісно нову епоху. В цьому русі назад вона втягує в свій ареал традиційні, здавалося б, віджилі форми середньовічного життя [2, с. 10]. Т. Коплстоун стверджує, що хоча Босх жив в часи Леонардо да Вінчі (1452–1519) й був трохи старшим за Мікеланджело (1475–1564), Тициана (1477–1576) та Рафаеля (1483–1520), в його творчості однак було більше ознак середньовічної свідомості" [4, с. 9]. Тим не менше, жанрові сцени на картинах Босха, сама техніка його живопису, намічені елементи перспективи в композиціях явно Ренесансні. Поєднання середньовічної свідомості з началами нових жанрів характерно й для "Лабіринту" Коменського. Такі твори з'являлися в літературі та живопису в різні часи розвитку християнської культури.

Не завжди вдається помітити специфіку таких архаїчних символів. Простіше констатувати напрям руху загального потоку. Живопис Босха отримав визнання й увагу дослідників після довгої паузи лише в кінці XIX ст. На "Лабіринті світла" століття лежала тінь інших відомих праць Коменського.

Необхідність духовності як провідного принципу осмислення нових форм суспільного буття щодо старих простежується і в українській культурній традиції, у якій постійно присутня домінанта духовного [5].

Тема особистості у суспільних та релігійних відносинах неодноразово представлена у Г. С. Сковороди. Для цього філософ використовує алегоричний образ злагодженого часового механізму. Змальовуючи місце особистості в суспільстві Г. С. Сковорода використовує два символічні образи, що утворюють корелятивні пари, в яких кожен з елементів, на перший погляд, заперечує інший: "сад" (жива природа) — "машина" (нежива), "плодоносний"(творчий, самостійний, самодостатній) — "часть часовой машини" (деталь задля злагодженого руху всього механізму). Можна констатувати, що тут Г. С. Сковорода, по-перше, подає символічний образ включеності кожної індивідуальності у функціонування всього суспільства ("часовая машина"), а по-друге, висловлює думку про свободу особистості реалізувати себе у самостійній творчій діяльності ("плодоносный общества сад"), що є безперечною ознакою духовності, елітарності.

Втрата власної свободи, свободи думки, волевиявлення або наявність подвійної моралі для Г. С. Сковороди означали втрату власної гідності, а отже, як бачимо, були абсолютно неможливі. Проте не робили неможливим для нього інший спосіб донести до загалу власні ідеї і погляди.

Григорій Сковорода виявляється сильнішим і мудрішим за обставини. Головним для нього стає збереження "наисучаснейшей наиновейшей науки" — власного вчення, і він обирає спосіб, єдино можливий на ті часи. Розгляд питання про детермінанти елітарності Босха, Коменського, Григорія Савича Сковороди, видатного українського мислителя, геніального представника висо-кого українського бароко, філософа і людину можливо словами того ж Г. Сковороди. Сковорода завершуючи своє земне життя, підсумувала "Мір ловил меня, но не поймал". Чи не є відповіді на. всі. поставлені нами запитання одночасно й розгадкою таємниці вимовлених наприкінці життя Григорієм Сковородою слів? Чи не виконану, попри всі перепони, життєву місію збереження й передання "капіталу національної ментальності" для подальшого відтворення мав на увазі мислитель? Це можуть підтвердити лише подальші дослідження й розмисли в подальшому.

Література

1. *Босх.* — М., 2001. — (Серия "Детский музей. Живопись Северной Европы").
2. *Иероним Босх.* Автор текста и составитель альбома Г. И. Фомин. — М., 1974.
3. *Коменский Я. А.* Лабиринт света и рай сердца: соч. — М., 1997. — (Серия "памятники философской мысли").
4. *Коплстоун Т.* Хиеронимус Босх. — М., 2003. — 281 с.

5. *Кремень В. Г.* Еліта: витоки, сутність, перспектива / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, С. В. Пролеєв [та ін.]; за ред. В. Г. Кременя. — К.: Тов-во "Знання" України, 2011.
6. *Мартин Г.* Босх. —М., 1992.
7. *Марчукова С. М.* Ян Амос Коменский: человек в "лабиринте света". — СПб., Изд-во христианского библейского братства св. апостола Павла, 2006.